

Agnieszka Skura

Skazani na karę śmierci po Polskim Październiku (1956-1997).

Studium historycznoprawne instytucji kary śmierci

Streszczenie

Rozprawa poświęcona jest osobom skazanym na karę śmierci w Polsce od politycznego przełomu 1956 roku, określanego mianem Polskiego Października, aż do formalnego zniesienia tej sankcji wraz z uchwaleniem Kodeksu karnego z 1997 roku. Kara śmierci została ujęta nie tylko jako instytucja prawa karnego, lecz także jako jeden z przejawów relacji między państwem a jednostką. Jej obecność w systemie prawa, zakres stosowania i sposób wykonywania odzwierciedlały nie tylko zmiany ustawodawstwa i praktyki sądowej, ale również głębsze przeobrażenia ustrojowe i polityczne oraz zmieniające się wyobrażenia o granicach władzy państwa nad życiem człowieka.

Dzieje kary śmierci w badanym okresie nie układają się w prostą historię jej stopniowego zaniku. Polski Październik 1956 roku ograniczył część represyjnych praktyk charakterystycznych dla okresu stalinowskiego, ale nie oznaczał całkowitego zerwania z dotychczasowym modelem prawa karnego. Kara śmierci pozostała w systemie sankcji i nadal znajdowała zastosowanie zarówno wobec sprawców najcięższych przestępstw pospolitych, jak i osób odpowiadających za czyny skierowane przeciwko interesom państwa. W kolejnych dekadach zmieniał się jednak charakter spraw, w których ją orzekano. Coraz większe znaczenie zyskiwały najcięższe przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu, przede wszystkim zabójstwa, podczas gdy udział spraw o charakterze politycznym oraz innych kategorii przestępstw malał.

Ważnym punktem odniesienia był Kodeks karny z 1969 roku, który utrzymał karę śmierci jako karę zasadniczą o charakterze wyjątkowym, przewidzianą za najcięższe zbrodnie. Rozwiązanie to dobrze ukazywało ambiwalencję ówczesnego systemu: najwyższą sankcję określano jako wyjątkową, a zarazem zachowywano ją jako realny instrument polityki karnej. Szczególną cezurę stanowił okres stanu wojennego. Przyjęte wówczas regulacje zaostrzały odpowiedzialność za określone czyny skierowane przeciwko porządkowi państwa i przewidywały możliwość stosowania trybu doraźnego. Okres ten pokazuje, że rzeczywiste znaczenie kary śmierci zależało nie tylko od treści przepisów, lecz także od sytuacji politycznej.

Po zakończeniu stanu wojennego znaczenie kary śmierci zaczęło maleć. Proces ten dokonywał się stopniowo, poprzez zmiany prawa, ewolucję praktyki orzeczniczej oraz przemiany w sposobie wykonywania wyroków. Ostatnią egzekucję w Polsce przeprowadzono

21 kwietnia 1988 roku. Nie oznaczało to formalnego zniesienia sankcji. Kara śmierci nadal pozostawała w systemie prawa i mogła być orzekana przez sądy aż do końca 1997 roku.

Analiza instytucji kary śmierci wymaga także uwzględnienia jej indywidualnego wymiaru. Osoby skazywane na najwyższy wymiar kary nie stanowiły grupy jednolitej pod względem wieku, sytuacji rodzinnej i społecznej, charakteru czynów ani podstawy prawnej odpowiedzialności. Co więcej, orzeczenie kary śmierci nie przesądzało o jej wykonaniu. Między prawomocnym wyrokiem a egzekucją rozciągała się wieloetapowa procedura, obejmująca możliwość zastosowania prawa łaski. W Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej kompetencje w tym zakresie należały do Rady Państwa. Możliwość zamiany kary śmierci na karę łagodniejszą sprawiała, że liczba orzeczonych wyroków nie przekładała się bezpośrednio na liczbę wykonanych egzekucji.

Sama egzekucja stanowiła końcowy i nieodwracalny etap drogi prowadzącej od postępowania karnego i prawomocnego skazania do fizycznego pozbawienia życia. Jej organizacja i sposób wykonywania pozwalają spojrzeć na karę śmierci również przez pryzmat funkcjonowania aparatu państwowego. Stopniowe wycofywanie egzekucji z przestrzeni publicznej i jej instytucjonalizacja w obrębie systemu więziennego wpisywały się w szersze przemiany kultury karania oraz sposobu, w jaki państwo wykonywało najbardziej ostateczną sankcję.

Formalne zniesienie kary śmierci było zwieńczeniem procesu rozciągniętego na kilka dekad. Na jego przebieg wpływały przemiany ustawodawstwa, praktyki sądowej i penitencjarnej, zmiany ustrojowe zapoczątkowane w 1989 roku oraz rosnące znaczenie standardów ochrony praw człowieka. Kodeks karny z 1997 roku, który wszedł w życie z dniem 1 września 1998 roku, nie przewidywał już kary śmierci w katalogu kar. Jej zniesienie było końcowym etapem procesu, który w praktyce rozpoczął się wcześniej, wraz ze stopniowym ograniczaniem orzekania, faktycznym zaprzestaniem wykonywania egzekucji i zmianą sposobu postrzegania granic państwowej władzy karania. Historia kary śmierci pozwala tym samym ukazać szersze przemiany relacji między państwem a jednostką oraz ewolucję granic dopuszczalnej ingerencji państwa w życie człowieka.

Słowa kluczowe: kara śmierci, polityka karna, wymiar sprawiedliwości, PRL po 1956 roku, zniesienie kary śmierci